

СУБ'ЄКТ-СУБ'ЄКТНА ДИДАКТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

А Розглядається процес навчання у вищому технічному навчальному закладі як цілеспрямована суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і студентів, у ході якої за сучасними технологіями співробітництва на основі діалогу з урахуванням виділених параметрів розв'язуються основні завдання освіти, виховання і загального розвитку й самореалізації особистості студента.

Ключові слова: дидактична взаємодія, продуктивні методи взаємодії, діалог, співробітництво, пізнавальна діяльність.

Постановка проблеми. В умовах сучасних освітніх трансформацій суть навчально-виховного процесу в педагогічній теорії та практиці розглядають як організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії його учасників, спрямованої на узгодження зовнішніх впливів із внутрішніми властивостями особистості, що забезпечує зміни у її свідомості, поведінці, сприяє розвитку її пізнавальної діяльності. У Законі України «Про вищу освіту» зазначено, що «якість освітньої діяльності – це такий рівень організації навчального процесу у вищому навчальному закладі, що відповідає стандартам вищої освіти, забезпечує здобуття особами якісної вищої освіти та сприяє створенню нових знань» [1]. Така інтерпретація відповідає сучасній освітній парадигмі, новим концептуальним підходам – гуманістичній, конструктивістській, особистісно зорієнтованій педагогічній ідеології. За умов організації навчального процесу як взаємодії рівноправних суб'єктів, змінюються функції викладача і студента у вищій школі. На противагу традиційному домінуванню над пізнавальною діяльністю студентів викладач виконує опосередковану роль у їхньому навчанні та вихованні, сприймає та ставиться до кожного студента як суб'єкта саморозвитку, сприяє та підтримує їх у професійному та особистісному самовизначенні.

Аналіз досліджень і публікацій. У працях видатних українських педагогів Г. Ващенко, А. Макаренка, В. Сухомлинського розкриті основні ідеї організації конструктивної педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі. Проблема взаємодії викладачів і студентів розроблялася в педагогіці як педагогічне спілкування (О. Бодальов, В. Кан-Калик, І. Зимня, С. Кондратьєва та ін.), як істотна характеристика педагогічного процесу (В. Сластьонін); як сукупність педагогічних ситуацій (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос та ін.). Деякі аспекти цих процесів особистісно-діяльнісного підходу до навчання аналізували Є. Бондаревська, І. Бех, В. Рибалка, В. Серіков, О. Орлов, І. Якиманська, а у контексті навчального співробітництва досліджували О. Захаренко Х. Лійметс, В. Ляудіс, А. Маркова, О. Петровський, Д. Фельдштейн [2, с. 3–4].

Мета статті полягає у дослідженні організації цілеспрямованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача і студентів як важливої дидактичної умови розвитку їхньої пізнавальної діяльності в ході навчально-виховного процесу.

Викладення основного матеріалу. Основним завданням навчального процесу (від лат. «*processus*» – просування вперед) у вищій школі є цілеспрямована і плано-мірна підготовка майбутніх фахівців різного профілю до творчої життєдіяльності у сучасному суспільстві. Навчальний процес у вищому навчальному закладі – це система

організації навчально-виховної діяльності, в основу якої покладено органічну єдність і взаємозв'язок викладання (діяльність викладача) і учіння (діяльність студента), спрямованих на досягнення цілей навчання, розвитку особистості студента, його підготовки до професійної діяльності. За висловом відомого дидакта, академіка Ю. Бабанського: «Процес навчання – це цілеспрямована взаємодія вчителя та учнів, у ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання і загального розвитку особистості» [3]. Єдність викладання й учіння є об'єктивною характеристикою навчального процесу, де одночасно беруть участь два діючі суб'єкти: викладач, діяльність якого спрямована на управління пізнавальною діяльністю студента на основі врахування об'єктивних і суб'єктивних закономірностей, принципів, методів, організаційних форм і засобів навчання, та студенти, які в процесі учіння засвоюють знання, вміння та навички, регламентовані навчальними планами та програмами [4].

Центральною ланкою процесу навчання є дидактична взаємодія, під якою розуміємо безпосередню взаємодію викладача і студентів у процесі навчання, яка реалізується за допомогою спільних дій і характеризується впливом один на одного. Тому в сучасних умовах демократизації та гуманізації вищої освіти актуальним є розвиток ціннісного ставлення один до одного суб'єктів навчального процесу, що передбачає не нав'язування у свідомість студента чого-небудь, а створення умов для прояву позитивних особистісних начал природним шляхом, виконувати спонукально-спрямовуючу та просвітницьку функції, що полягають у тому, щоб дати людині передумови і допомоги знайти шляхи ними скористатися. Це є перш за все, партнерство студентів і викладачів, коли кожен з них розглядається як самостійний партнер у спільному процесі формування високопрофесійного фахівця. Також необхідною умовою підготовки студентів до взаємодії є набуття ними досвіду, який у майбутньому стане засобом їхньої професійної взаємодії з колегами. Цей досвід набувається в результаті встановлення співробітництва між учасниками навчально-виховного процесу, а також участю студентів у різних видах навчальної діяльності. Співробітництво між учасниками навчального процесу сприяє формуванню у майбутніх випускників адекватної самооцінки. Ефективність взаємодії знаходиться у прямій залежності від умінь викладача встановлювати стосунки, що ґрунтуються на взаємній довірі та повазі [5, с. 243].

У пізнавальній діяльності зусилля студентів спрямовані на взаємодію з науковою інформацією, насамперед реальними предметами, явищами, що відображає ця інформація. Спрямованість їх пізнавальної активності залежить значною мірою від відповідності цих об'єктів їх

потребам та інтересам. Тому особистість усвідомлює той зміст, що набуває особистісного сенсу для неї. У навчальній діяльності студенти оволодівають науковими, професійними знаннями, що відомі й поширені в суспільній практиці. Проте вони відкривають їх для себе, самостійно структурують, інтерпретують на підставі власного досвіду. Крім цього, пізнання є індивідуальним процесом, хоча студенти можуть застосовувати однакові розумові дії, пізнавальні стратегії й оволодівати загальною інформацією. Індивідуальний шлях пізнання пояснюють своєрідністю сприймання та інтерпретації реальності кожною особистістю, що залежить від соціокультурних умов її розвитку, набутих знань, життєвого досвіду, а також сформованих потреб та інтересів. На своєрідність пізнання впливає індивідуальний стиль мислення кожного студента, що визначається особливостями пізнавальних здібностей, інтелекту, рівнем розумового розвитку [2, с. 5].

Суб'єктні характеристики студента у навчальному процесі визначаються внаслідок усвідомлення свого ставлення до інших, а також самого себе у стосунках з іншими, в результаті чого формується власна самооцінка. Саме у міжособистісній взаємодії з викладачами та студентами особистість може самореалізовуватися, самовиражатися, саморозвиватися, інтеріоризувати соціальні норми й наукові ідеї. Також для розвитку студента неабияке значення має організація різних видів пізнавальної діяльності, в якій він вступає у різні форми міжособистісної взаємодії з іншими суб'єктами навчальної діяльності і займає власну активну позицію. У різноманітних своїх діях особистість не лише розкривається й проявляє своє «Я», але й формується та самовизначається. Науковці зазначають, що сутність особистості виявляється у її поведінці, вчинках, стосунках з іншими у процесі діяльності [6, с. 165]. Зазначені суб'єктні характеристики пізнавальної діяльності студентів дають можливість визначити умови, за яких вони стають активними суб'єктами навчального процесу у вищій школі. Дотримання викладачем цих умов у процесі організації дидактичної взаємодії зі студентами, створює їм простір для творчого вияву і розвитку суб'єктної позиції у навчанні. Таким чином, викладач скеровує студентів до:

- визначення мети пізнавальної діяльності, завдань кожного її етапу як усвідомлення конкретних результатів, яких прагне досягнути особистість;
- самостійної інтерпретації наукової інформації, нових фактів на підставі набутого досвіду, власних спостережень, що дає змогу усвідомлювати сенс наукових понять, теорій;
- свідомого застосування концептуальних підходів, когнітивних стратегій, мисленнєвих операцій для вироблення розуміння наукових понять, положень, умінь виконання навчальних і професійних завдань;
- налагодження зв'язку між науковою інформацією, навчальним змістом й особистісними потребами, інтересами, цінностями, виокремлення у цьому змісті тих ідей, що сприяють розвитку внутрішнього світу;
- самостійного обдуманого вибору проблем для обговорення або практичного вирішення змісту, способів виконання різноманітних видів навчально-пізнавальної, практичної діяльності;
- аналізу власного процесу пізнавальної або практичної діяльності, мотивів вибору певних дій, рішень, особистого ставлення до процесу;
- саморегуляції пізнавальної діяльності як систематичного узгодження одержаних результатів поставленій меті і завданням, зіставлення вражень, емоцій із попередніми

очікуваннями, внесення корективів у подальшу організацію діяльності та поведінки;

- взаємообміну власними думками, толерантного ставлення до ідей іншого, аргументації власної позиції [2, с. 6].

Ці умови організації пізнавальної діяльності у сучасній системі освіти властиві провідному типу дидактичної взаємодії, що спрямована на розвиток особистості внаслідок надання їй можливості відповідати за власний процес навчання, розвивати свої пізнавальні, професійні, освітні інтереси, а також забезпечують умотивованість і цілеспрямованість своєї пізнавальної діяльності. Така взаємодія характеризується двостороннім суб'єктно-суб'єктним взаємозв'язком, високим рівнем активності як викладача, так і студентів, мотивацією суб'єктів навчального процесу, розмаїттям і багатогранністю їхніх взаємозв'язків і стосунків, що спрямовані на досягнення спільних цілей навчальної діяльності [6, с. 402]. Оскільки викладач використовує систему непримусових стимулів підтримки, залучення й організації процесу засвоєння студентами значень математичних понять і процесів професійної діяльності, а також визначення їхнього сенсу для себе, вирішення актуальних соціальних, навчальних і особистісних проблем, то цю взаємодію можна вважати конструктивною і продуктивною.

Продуктивна освітня взаємодія означає залучення студентів до процесу продуктивної діяльності, вирішення практичних, професійно спрямованих завдань протягом цілісного процесу навчання на підставі цілеспрямовано організованої взаємодії, співпраці всіх учасників; поступове становлення механізмів саморегуляції студентами пізнавальної діяльності і поведінки у процесі оволодіння когнітивними вміннями внаслідок розвитку міжособистісних взаємин під час навчальної взаємодії; оволодіння механізмами утворення сенсів і формування цілей, що підвищує продуктивність і внутрішню мотивацію виконання діяльності [7, с. 48].

Дидактична взаємодія будується, охоплюючи сферу діалогічного спілкування, спільні обговорення ситуації і спрямована на вирішення проблем всіма його суб'єктами. Активність при цьому направлена на предмет спілкування, а не на особу одного з учасників. У процесі діалогу досягається розуміння на рівні встановлення єдиного смислового простору. Діалог – це взаємодія двох суб'єктів, які творчо створюють єдине ставлення до того чи того об'єкту дійсності, значимого для обох. Це ситуація двосторонньої дії, яка припускає активну роль усіх сторін, що беруть участь у спілкуванні. Співпраця і співтворчість у процесі діалогічного спілкування передбачають відмову від позиції, ніби твоя думка, чи підхід єдино правильні, і передбачають встановлення іншого типу стосунків: обопільного пошуку, принципового, але доброзичливого спільного аналізу результатів.

Для організації дидактичної взаємодії викладача і студентів в умовах діалогу була розроблена відповідна технологія, яка включає методи і засоби навчання, форми і етапи організації взаємодії викладач-студент [8].

При організації взаємодії зі студентами викладач технічного університету повинен уміти відбирати найпродуктивніші методи навчання, що відображають особливості взаємодії суб'єктів процесу навчання. До них належать методи активного навчання, комунікативний метод і метод переконавання.

Методи активного навчання зорієнтовані на сучасну побудову процесу навчання, відмову від шаблонної організації навчальних занять, активну взаємодію викладачів і студентів, інтенсифікацію пізнавальної діяльності. Вони

передбачають не механічне запам'ятовування навчальної інформації, а її осмислення і продумування, рух від монологу викладача до діалогу в навчанні, розкриттю свого внутрішнього «Я», розширенню проблемних бесід, обговорень, емоційної чуйності студентів. Методами активного навчання є ігри, у тому числі рольові і ділові, ігрове проектування, аналіз конкретних ситуацій, тематичні дискусії, створення проблемних ситуацій тощо.

Комунікативні методи займають провідне місце в навчанні. Слово викладача, підручники – давні атрибути навчального процесу. Проте в останні десятиліття відмічається необхідність змін такого підходу: слово викладача перетворюється з монологічного в діалогічне. Викладач університету повинен володіти методами бесіди, дискусії, постановки проблемних питань. Він рідко розповідає сам, частіше проводить жваву бесіду зі студентами, заохочуючи їх до висловлювань власної точки зору. Головною умовою виникнення діалогу, на наш погляд, є комунікативна інтенція, потреба у спілкуванні, а також проблемна ситуація, тобто для реального діалогу необхідні, щонайменше, дві передумови: певна загальна основа та певні відмінності у вирішенні тієї чи іншої проблеми між тими, хто веде її обговорення.

Метод переконання є засобом різнобічного впливу на свідомість, почуття та волю студента з метою розвитку мотивів та потреб діяльності. Засобами методу переконання можуть бути навчальна робота, бесіди (індивідуальні та колективні), різноманітні форми позааудиторної роботи.

Іншим компонентом організації продуктивної взаємодії є засоби навчання. Засоби навчання – це дидактичні компоненти, включаючи досвід суспільної практики та способи застосування наукової і технічної інформації, які використовуються викладачем для забезпечення покращення якості знань студентів та підвищення їхньої пізнавальної активності [9].

Засобами продуктивної взаємодії викладача та студентів можуть бути навчальні програми, навчальна та навчально-методична література, словники, довідники, проблемні, контрольні завдання, дидактичні матеріали, наочні засоби, журнали, газети, мультимедійні програми. Особливості використання засобів навчання визначаються об'єктивними та суб'єктивними факторами. До перших належать форми, способи навчання, до других – індивідуальні особливості студентів. Перш за все, це особливості сприйняття інформації та особливості мислення.

Організація продуктивної взаємодії викладача та студентів можлива тільки при вправному використанні різноманітних форм організації такої взаємодії, щоб у кожному

конкретному випадку викладач мав можливість обирати найдоцільнішу форму. Існують такі організаційні форми взаємодії: індивідуальна, парна, групова, фронтальна. Взаємодію, взаємовідповідальність, само- та взаємоконтроль – усі ці якості розвиваються у студентів при організації групової та парної форм пізнавальної діяльності на занятті, якщо викладач дотримується певного почуття міри та педагогічного такту.

Крім того, самостійна робота студентів теж розглядається як одна із форм організації педагогічної взаємодії, притаманну навчальному процесові в університеті. Самостійна робота для студентів повинна бути освідомлена ними як вільна за вибором внутрішньо мотивована діяльність. Парна або групова самостійна робота посилює фактор мотивації та взаємної інтелектуальної активності, підвищує ефективність пізнавальної діяльності студентів внаслідок взаємного контролю. Участь партнера суттєво перелаштовує психологію студента, оскільки відбувається спільна самоперевірка з подальшою корекцією викладачем. Це забезпечує продуктивність роботи загалом [8].

Висновки. Взаємодія викладача та студентів у вищому навчальному закладі є двостороннім суб'єкт-суб'єктивним взаємозв'язком, взаємодією, яка характеризується високою активністю як викладача, так і студентів. Головна функція викладача полягає у забезпеченні таких умов, при яких студенти стають керівниками власного процесу пізнання, вироблення особистісних знань, умінь і навичок.

Організація різних типів взаємодії викладача і студентів зумовлена конкретними навчальними ситуаціями, освітніми цілями та рівнем готовності студентів до певного типу навчання в інтересах розвитку їхньої пізнавальної діяльності, фахової підготовки в цілому.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищу освіту» // Урядовий кур'єр. – 2014. – 13 серпня.
2. Равчина, Т. Теоретичні засади організації суб'єкт-суб'єктивної взаємодії викладача і студента у навчальному процесі / Т. Равчина // Вісник Львівського ун-ту. Серія педагогічна. Львів, 2008. – Вип. 24.
3. Бабанский, Ю. К. Педагогика / Ю. К. Бабанский. – Москва : Просвещение, 1988. – 478 с.
4. Структура та особливості навчального процесу у вищій школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/15540128/pedagogika/struktura_osoblivosti_navchalnogo_protseesu_vishchij_shkoli.
5. Петрук, В. А. Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності майбутніх фахівців технічних спеціальностей у процесі вивчення фундаментальних дисциплін : монографія / В. А. Петрук. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2006. – 292 с.
6. Зимняя, И. А. Педагогическая психология : учеб. пособ. / И. А. Зимняя. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 480 с.
7. Корнеева, Е. Н. Субъектная регуляция образовательного взаимодействия : монография / Е. Н. Корнеева. – Ярославль, 2007.
8. Психолого-педагогічні проблеми спілкування викладача та студента. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uchil.net/?cm=153300>.
9. Жукова, О. С. Передумови організації продуктивного спілкування в режимі викладач-студент / О. С. Жукова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/30_Niek_2009/Pedagogica/53640.doc.htm.

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 23.04.2016

Рендюк С. П. Субъект-субъектное дидактическое взаимодействие преподавателей и студентов в учебно-воспитательном процессе технических университетов.

А Рассматривается процесс обучения в высшем техническом учебном заведении как целенаправленное субъект-субъектное взаимодействие преподавателя и студентов, в ходе которой по современным технологиям сотрудничества на основе диалога с учётом выделенных параметров решаются основные задачи образования, воспитания и общего развития и самореализации личности студента.

Ключевые слова: дидактическое взаимодействие, продуктивные методы взаимодействия, диалог, сотрудничество, познавательная деятельность.

Rendyuk S. P. Subject-to-subject didactic interaction between teachers and students in the educational process of technical universities.

The article deals with the process of learning in higher technical educational institution as a purposeful subject-subject interaction between teachers and students, during which modern technology cooperation through dialogue based on selected parameters to solve the basic problems of education, training and general development and self-realization of the individual student.

Key words: didactic interaction, productive methods of interaction, dialogue, cooperation, cognitive activity.